

Literatura bazowa „ewangelii społecznej”

Ks. Bogusław Drożdż¹

Pod pojęciem „ewangelia społeczna” rozumiemy społeczne nauczanie Kościoła. Pojęcia tego użył św. Jan Paweł II w homilii wygłoszonej w Uroczystość Zesłania Ducha Świętego (19.05.1991). Papież mówił: „ten nowy język, czyli nauczanie społeczne Kościoła, jest organicznym rozwinięciem prawdy samej Ewangelii. Jest to «ewangelia społeczna» naszych czasów – podobnie jak epoka apostołska miała ewangelię społeczną Kościoła pierwotnego, a potem czasy Ojców, a potem czasy Tomasza z Akwinu i wielkich doktorów średniowiecza” (5). *Kompendium nauki społecznej Kościoła* odnosząc się do powyższej myśli podaje: „Nauka społeczna jest słowem, które wyzwala, «ewangelią społeczną», za sprawą Kościoła rozbrzmiewająca w teraźniejszości człowieka” (63).

„Ewangelia społeczna” skierowana jest do wszystkich ludzi, a zwłaszcza chrześcijan, osób duchownych i katolików świeckich. Wspólnym mianownikiem tych wszystkich osób jest „dobra wola”. To jest wystarczający warunek pozwalający wniknąć w treść tego, co kryje się pod określeniem „społeczna nauka Kościoła”. Nauczanie Kościoła podaje, że „nauka społeczna ukazuje podstawowe kryteria działalności duszpasterskiej na polu społecznym: głoszenie Ewangelii; konfrontowanie orędzia ewangelicznego z realiami społecznymi; planowanie działań zmierzających do odnowy tych realiów przez ich kształtowanie w zgodzie z wymogami moralności chrześcijańskiej” (*Kompendium nauki społecznej Kościoła* 526). Jan Paweł II w swej społecznej encyklice zwraca uwagę, że „nowa ewangelizacja, której współczesny świat pilnie potrzebuje

(...) musi uczynić jednym ze swych istotnych elementów głoszenie nauki społecznej Kościoła, który zdolny jest dzisiaj (...) wskazywać słuszną drogę i podejmować wielkie wyzwania współczesnej epoki, podczas gdy ideologie tracą wiarygodność” (*Centesimus annus* 5). Natomiast Benedykt XVI w encyklice *Caritas in veritate*, zauważa, że nauka społeczna Kościoła jest „*caritas in veritate in re sociali*: głoszeniem prawdy miłości Chrystusa w społeczeństwie. Nauka ta jest posługą miłości, ale w prawdzie” (5).

Przypomnijmy dodatkowo za Janem Pawłem II, że „dynamiczna i żywotna doktryna społeczna, podobnie jak każda żyjąca rzeczywistość, składa się z elementów trwałych i najwyższych oraz z elementów drugorzędnych, umożliwiających jej ewolucję i rozwój, stosownie do niecierpiących zwłoki problemów, bez ujmowania niczego z jej trwałości i pewności zasad oraz norm podstawowych” (*Przemówienie podczas audiencji generalnej* [13.05.1981] 7). Wskazówka ta uwrażliwia, że niekwestionowanym skarbem adekwatnej nauki społecznej, z którego należy obficie czerpać, aby „niczego z jej trwałości i pewności zasad oraz norm podstawowych” nie stracić, są opublikowane dokumenty Kościoła, które można określić terminem – literatura bazowa. Skoncentrujmy się zatem na krótkim przedstawieniu podstawowej literatury bazowo-źródłowej, traktując ją jako „dobre narzędzie”, którym należy się posługiwać, aby merytorycznie i odważnie wypowiadać się na tematy społeczne w działalności duszpasterskiej duchownych, jak i apostołskiej katolików świeckich.

W ramach tej literatury bazowej swoje merytoryczne znaczenie, wzmocnione nadto historycznym wymiarem, posiadają pierwsze encykliki społeczne. Wymieńmy tutaj przede wszystkim encyklikę *Rerum novarum* (1891) Leona XIII, encykliki *Quadragesimo anno* (1931), *Mit brennender Sorge* (1937) oraz *Divini Redemptoris* (1937) – papieża Piusa XI. Trzeba także sięgnąć do wigilijnych orędzi radiowych wygłoszonych w latach 1939-1954 przez papieża Piusa XII. Szczególnie ważne są dwa orędzia radiowe wygłoszone w Wigilię Bożego Narodzenia (1941 i 1942).

Nowe karty społecznego nauczania odkrywamy w dokumentach Jana XXIII: encyklice *Mater et Magistra* (1961) i encyklice *Pacem in terris* (1963). W dekadzie lat sześćdziesiątych, zwłaszcza w czasie soborowym, pojawia się obszerny wykład społecznej nauki Kościoła – *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (1965). Nie sposób jednak w jej kontekście nie dostrzec i innych dokumentów soborowych, a przede wszystkim *Dekretu o apostołstwie świeckich Apostolicam actuositatem* (1965) i trzech deklaracji: o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (1965); o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (1965); czy niezwykle ważną – o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (1965).

W 1967 papież, św. Paweł VI ogłasza encyklikę *Populorum progressio*, a w 1971 *List apostolski Octogesima adveniens z okazji 80. rocznicy ogłoszenia encykliki Rerum novarum*. Oba te dokumenty nabierają światła rozumienia obecności i misji Kościoła w świecie, gdy tylko w ich towarzystwie podda się medytacji trzy inne: encyklikę *Ecclesiam suam* (1964), encyklikę *Humanae vitae* (1968) oraz adhortację apostolską *Ewangelii nuntiandi* (1975).

Dokumenty bazowe, z których można czerpać naukę społeczną Kościoła w sposób wyjątkowy wzbogaca pontyfikat św. Jana Pawła II. Stanowią one dla współczesnych czasów fundamentalne źródło ukazujące aktualne problemy społeczne. Cechą charakterystyczną wszystkich dokumentów społecznych, jak i tych, które nawiązują bezpośrednio do spraw życia społecznego, jest to, iż Jan Paweł II wytrawnie zakorzenia myśl społeczno-filozoficzną w dojrzałej teologii, strzegąc jednocześnie metodologicznie poprawnych zakresów poszczególnych nauk. Wymienianie dokumentów Wielkiego Polaka należy rozpocząć od pierwszej programowej encykliki *Redemptor hominis* (1979). Wskazuje ona, że człowiek jest podstawowym i najważniejszym podmiotem życia społecznego. Druga encyklika *Dives in misericordia* (1980) przypomina, że miłosierdzie jest ważniejsze od sprawiedliwości. Encyklika

Laborem exercens (1981) koncentruje swoją uwagę na ludzkiej pracy oraz własności. Czwarta encyklika, wybitnie społeczna, *Sollicitudo rei socialis* (1987) przedstawia całokształt nauki społecznej Kościoła. *Centesimus annus* (1991) to kolejna encyklika, która poświęcona jest wyłącznie tematyce społecznej. Warto tu wspomnieć, co zauważają znawcy nauki społecznej Kościoła, że w tej encyklice widać coraz bardziej rysujący się kierunek oparcia tej nauki na teologii moralnej, a nie na etyce i filozofii społecznej. Dlatego nie może dziwić fakt, że tuż po wspomnianych encyklikach społecznych, św. Jan Paweł II publikuje dwie encykliki o problematyce moralnej: *Veritatis splendor* (1993) i *Evangelium vitae* (1995). Do nich bezpośrednio należy dołączyć encyklikę *Fides et ratio* (1998), która upomina się o właściwą relację między wiarą i rozumem. Jednym z celów jej ukazania jest nagłaça potrzeba zmierzająca do uzdrowienia kultury duchowej ludzkiego społeczeństwa, a więc kultury intelektualnej oraz moralnej. A cóż powiedzieć o stale aktualnych adhortacjach apostołskich św. Jana Pawła II! Obok *Familiaris consortio* (1981) i *Christifideles laici* (1988), wymieńmy te skierowane do chrześcijan zamieszkujących poszczególne kontynenty: *Ecclesia in Africa* (1995), *Ecclesia in America* (1999), *Ecclesia in Asia* (1999), *Ecclesia in Oceania* (2001), *Ecclesia in Europa* (2003).

Trzy encykliki papieża Benedykta XVI również kryją w sobie wyraźne przesłanie społeczne. Dotyczy to zarówno encykliki *Deus Caritas est* (2005) poświęconej miłości chrześcijańskiej, także encykliki *Spe salvi* (2007) koncentrującej się na chrześcijańskiej nadziei, jak również zdecydowanie społecznej encykliki *Caritas in veritate* (2009), nawiązującej do encykliki Pawła VI *Populorum progressio*. Jakże wymowne są słowa Benedykta XVI na temat społecznego nauczania Kościoła: „Religia chrześcijańska oraz inne religie mogą wnieść swój wkład w rozwój tylko wtedy, gdy Bóg znajduje miejsce również w sferze publicznej, z konkretnym odniesieniem do wymiaru kulturalnego, społecznego, ekonomicznego, a zwłaszcza politycznego.

Nauka społeczna Kościoła zrodziła się, aby domagać się tych «uprawnień obywatelskich» dla religii chrześcijańskiej. Negowanie prawa do publicznego głoszenia własnej wiary religijnej i do zabiegania o to, by prawdy wiary kształtowały również życie publiczne, ma negatywne konsekwencje dla prawdziwego rozwoju. Wykluczenie religii ze sfery publicznej, tak jak skądinąd fundamentalizm religijny, uniemożliwiają spotkanie osób oraz ich współpracę dla rozwoju ludzkości. Ubożeją motywacje życia publicznego, a polityka wyraża się w formie ucisku i agresji. Powstaje niebezpieczeństwo, że prawa człowieka nie będą respektowane, ponieważ albo pozbawia się je transcendentnego fundamentu, albo nie uznaje się wolności osobistej. Laicyzm i fundamentalizm wykluczają możliwość owocnego dialogu i korzystnej współpracy rozumu i wiary religijnej. *Rozum zawsze potrzebuje oczyszczenia przez wiarę*, a odnosi się to także do rozumu politycznego, który nie powinien sądzić, że jest wszechmocny. *Ze swej strony religia potrzebuje zawsze oczyszczenia przez rozum*, by ukazać swoje autentyczne ludzkie oblicze. Za przerwanie tego dialogu drogo płaci rozwój ludzkości” (*Caritas in veritate* 56).

Nauka społeczna Kościoła czerpie również z encykliki papieża Franciszka *Lumen fidei* o wierze (2013). Ten dokument razem z dwiema encyklikami Benedykta XVI, tj. o miłości i nadziei, współtworzy – u początku XXI wieku – faktyczną doktrynalną triadę nowo zinterpretowanej wykładni cnót teologicznych, które z powodu bezpośredniego odniesienia do Boga zawsze skutecznie uzdalniają „chrześcijan do życia w obcowaniu z Trójcą Świętą” (*Katechizm Kościoła Katolickiego* 1812), co w sposób węzłowy musi przekładać się na życie społeczne.

Bardzo mocnym akordem celującym bezpośrednio w myśl społeczną Kościoła jest również wydana adhortacja apostołska papieża Franciszka *Evangelii gaudium* (24.11.2013). Wystarczy tutaj wspomnieć choćby o czwartym rozdziale tego dokumentu, poświęconym społecznemu wymiarowi ewangelizacji. W większych szczegó-

łach koncentruje się on na wspólnotowych i społecznych reperkusjach *kerygmy*, na kwestiach włączenia ubogich do życia społecznego, dobru wspólnym i pokoju oraz na dialogu społecznym. Dodajmy, że to właśnie w tym dokumencie papież Franciszek bardzo wyraźnie mówi o zniekształcaniu ewangelizacyjnej myśli: „Obecnie chciałbym się podzielić swoją troską o społeczny wymiar ewangelizacji, ponieważ jeśli nie zostanie on odpowiednio ukazany, to grozi nam zniekształcenie autentycznego i pełnego znaczenia misji ewangelizacyjnej” (176).

Społecznym dokumentem papieża Franciszka jest oczywiście encyklika *Laudato si' w trosce o wspólny dom* (24.05.2015). Dzięki swej treści merytorycznej wybitnie ubogaca ona Magisterium Kościoła w dziedzinie społecznej. Jak sam Franciszek zaznacza „ta encyklika, dołączając do nauki społecznej Kościoła, pomoże nam rozpoznać wielkość, pilność i piękno stojącego przed nami wyzwania” (15). Wyzwania, które winno mobilizować do konstruktywnej działalności na rzecz ochrony środowiska naturalnego, tak synergicznie sprzężonego z promocją integralnego rozwoju obejmującego wszystkich ludzi.

W Roku Jubileuszu Miłosierdzia ukazała się posynodalna adhortacja apostolska Franciszka *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie (19.03.2016). Wagę tego dokumentu pośród bogatego zaplecza doktrynalnego o małżeństwie i rodzinie, można „akademicko” porównać z miejscem i znaczeniem spraw małżeńsko-rodzinnych dla ludzkiej społeczności, zarówno na płaszczyźnie jasno stawianych podstaw, jak i na płaszczyźnie konkretnych sytuacji społeczno-kulturowych.

Z kolei w adhortacji apostolskiej *Gaudete et exultate* o powołaniu do świętości w świecie współczesnym (19.03.2018), papież Franciszek uczy m.in. o ideologiach, które okaleczają „serce Ewangelii” (100).

I jeszcze jeden dokument wielkiej wagi, który wpisuje się w „ewangelie społeczne”. Chodzi o posynodalną adhortację apostolską *Christus vivit* do młodych i całego Ludu Bożego (25.03.2019). Tutaj są roztrząsane problemy

społeczne, w których żywotnie uczestniczą ludzie młodzi. Pośród nich znajdują się te, które dotyczą środowiska cyfrowego, imigrantów czy kwestii nadużyć.

Przytoczone wyżej główne dokumenty społecznego nauczania Kościoła należy odczytywać w szerokim kontekście wielu innych wypowiedzi Stolicy Apostolskiej. Szczególnego znaczenia nabierają tutaj listy i orędzia. Zapowiedzmy jedynie list Jana Pawła II z okazji 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej (1989), czy list *Dies Domini* o świętowaniu niedzieli (1998). Sukcesywnie, ze społecznego i edukacyjno-formacyjnego punktu widzenia, wielką wagę należy przypisać corocznym orędziom na Światowy Dzień Pokoju, Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Światowy Dzień Chorego, Światowy Dzień Młodzieży oraz Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy.

Do dokumentów bazowych należy jeszcze zaliczyć pozycje opracowane i wydane przez poszczególne instytucje Stolicy Apostolskiej. Wymieńmy tylko kilka. Kongregacja Nauki Wiary opublikowała m.in.: *Instrukcję o niektórych aspektach teologii wyzwolenia Libertatis nuntius* (1984), *Instrukcję o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu Libertatis conscientia* (1986); *Deklarację o jedności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła Dominus Iesus* (2000), *Notę doktrynalną o niektórych aspektach działalności i postępowania katolików w życiu politycznym* (2002), *List o współdziałaniu mężczyzny i kobiety w Kościele i świecie* (2004), czy *Instrukcję Dignitas personae dotyczącą niektórych problemów bioetycznych* (2008). Natomiast Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego sformułowała *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej* (1988), a Papieska Komisja ds. Środków Społecznego Przekazu przygotowała *Instrukcję pastoralną Communio et progressio* (1971) i dokumenty: *Etyka w środkach społecznego przekazu* (2000), oraz *Kościół a Internet* (22.02.2002).

Wyjątkowym narzędziem propagującym społeczne nauczanie Kościoła jest *Kompendium nauki społecznej Kościoła* przygotowane przez Papieską Radę Iustitia et

Pax. Liczy ono 639 stron (wydanie polskie: Kielce 2005). Po wprowadzeniu zatytułowanym *Humanizm integralny i solidarny* następują trzy części. Pierwsza część składa się z czterech rozdziałów: 1. Zamysł miłości Bożej wobec ludzkości; 2. Posłannictwo Kościoła i nauka społeczna; 3. Osoba ludzka i jej prawa; 4. Zasady nauki społecznej Kościoła. Część druga podejmuje następujące problemy społeczne: 1. Rodzina – żywotna komórka społeczna; 2. Praca ludzka; 3. Życie ekonomiczne; 4. Wspólnota polityczna; 5. Wspólnota międzynarodowa; 6. Ochrona środowiska; 7. Upowszechnianie pokoju. Część trzecia o tytule *Nauka społeczna i działalność Kościoła*, charakteryzuje działalność duszpasterską na polu społecznym oraz formułuje warunki zaangażowania się katolików świeckich w życie społecznym w wymiarze kultury, ekonomii i polityki. Całość *Kompendium* wieńczy zakończenie noszące tytuł *Ku cywilizacji miłości*.

Nadmieńmy jeszcze, że w 2012 r. Papieska Rada Iustitiae et Pax opublikowała dokument o tytule *Powołanie lidera biznesu. Refleksja*. Treść tego dokumentu rozwieszona jest na trzech filarach: *widzę – oceniam – działam*, które w nauce społecznej Kościoła traktowane są jako metoda-schemat dobrego uczestnictwa różnych organizacji, instytucji i wspólnot religijnych w zaspokajaniu potrzeb i rozwiązywaniu problemów społecznych. Liderzy biznesu mają za zadanie dobrze *widzieć* wyzwania i możliwości w świecie biznesu, które podlegają wpływowi wielu czynników. Są przynajmniej cztery takie czynniki czy tzw. „znaki czasu”, które całkowicie zmieniły kontekst biznesu w ostatnim ćwierćwieczu. Chodzi tu o globalizację, nowe technologie komunikacyjne, finansjalizację gospodarki oraz zmiany kulturowe. Lider biznesu winien także dobrze *oceniać* zwłaszcza decyzje, które podejmuje. Mają być one zakorzenione w fundamentalnych zasadach, takich jak szacunek do ludzkiej godności, służenie dobru wspólnemu oraz wizja przedsiębiorstwa jako ludzkiej społeczności. Lider biznesu winien także odpowiednio *działać*. Ma działać zgodnie ze swoim powołaniem, co

oznacza, że winien kierować się głębszą motywacją niż tylko osiągnięciem sukcesu finansowego. Lider biznesu nie może zapominać, że jest na służbie Boga.

Jest rzeczą oczywistą, że pełne rozumienie społecznych dokumentów Kościoła warunkuje aktywne korzystanie ze stosownych komentarzy oraz opracowań, po które z łatwością duszpasterze i katolicy świeccy mogą sięgnąć. Dotyczy to szczególnie osób zaangażowanych w zrzeszeniach katolickich, w tym zwłaszcza liderów owych grup religijno-społecznych: „Rzeczą nieodzowną, zwłaszcza dla katolików świeckich w różny sposób zaangażowanych na polu społecznym i politycznym, jest dokładniejsza znajomość społecznej nauki Kościoła” (*Christifideles laici* 60).

Godzi się zauważyć, że w kontekście Kościoła w Polsce, nie sposób do literatury bazowej „ewangelii społecznej” nie wliczyć trzech listów społecznych Episkopatu Polski: *W trosce o nową kulturę życia i pracy* (2001), *W trosce o człowieka i dobro wspólne* (2012), *O ład społeczny dla wspólnego dobra* (2019).

Głoszenie społecznego nauczania Kościoła, czyli „ewangelii społecznej”, wydaje się być aktualne bardziej dzisiaj niż kiedykolwiek. Ocena i weryfikacja życia społecznego staje się koniecznością współczesności. „Dzisiaj najbardziej idzie o to, aby wszyscy uznali i jakby wyczuwali, że kwestia społeczna jest teraz sprawą całej ludzkości. Gdy bowiem Kościół jaśniej jeszcze i głębiej osadził i ocenił usilne żądanie Ewangelii Jezusa Chrystusa w tej sprawie, uznał on również za swój obowiązek bardziej i lepiej dopomagać ludziom, aby nie tylko jak najdokładniej badali aspekty tego nader doniosłego zagadnienia, lecz by także nabrali przekonania, że w tej godzinie ogromnego zagrożenia zachodzi nagle potrzeba wspólnego działania wszystkich” (*Octogesima adveniens* 5). Głos, jaki w tej dziedzinie zajmuje nauczycielska funkcja Kościoła jest szczególnie. Aby jednak był on coraz lepiej słyszalny, trzeba nieprzerwanie szukać nowych form jej głoszenia oraz troskliwie dbać o to, aby wraz z teoretyczną strawą nie zabrakło świadectwa w życiu osobistym i wspólnotowym,

parafialnym i samorządowym chrześcijan. To właśnie ich chrześcijańskie życie w konkretnie uwarunkowanej ludzkiej wspólnocie jest najlepszą formą propagowania „ewangelii społecznej”.

Summary

„Social Gospel” is addressed to everybody, especially Christians, clergymen, and secular Catholics. Their major common characteristic is „good will”. It is a sufficient condition to allow learning about the meaning behind the „social teachings of the Church”. Teachings of the Church state that „social education presents the basic criteria for pastoral activities within the social area: proclaiming the Gospel; confronting the evangelical message with social reality; planning activities to restore such realities through transformation according to the requirements of Christian morality” (Kompendium nauki społecznej Kościoła 526). In his social encyclical, John Paul II draws attention to the fact that „new evangelization, which the world is in urgent need of (...) must include, as one of its significant components, the proclamation of social teachings of the Church, which nowadays has been able (...) to show the just path and undertake any challenges of the modern era, while other ideologies become unreliable” (Centesimus annus 5). Benedict XVI, in his encyclical titled *Caritas in veritate*, noticed that social teachings of the Church are „*caritas in veritate in re sociali*: the proclamation of truth of Christ’s love among the society. Such teachings are the service of love, but in a true manner”.

Key words:

Social Gospel, social encyclical, secular Catholics, social education, Christian morality.

Przypisy:

¹ Ks. dr hab. Bogusław Drożdż, prof. PWT we Wrocławiu. Kierownik Katedry Nowej Ewangelizacji PWT, red. naczelny Legnickich Studiów Teologiczno-Historycznych „Perspectiva” oraz red. naczelny kwartalnika „Społeczeństwo”.